

How to Teach Belief in the Resurrection in Religious Education of the Second Cycle of Primary School

Mohammad-Sadegh Shokri / A Member of the Islamic Seminary (Hawza) Association of Tarbiya, Ph.D. Student in Educational Psychology, Imam Khomeini Educational and Research Institute saber6978@gmail.com

Asadollah Tousi / Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom, Iran As.tosi@iki.ac.ir

Hasan Najafi / Assistant Professor, Department of Educational Sciences Education, Farhangian University, Tehran, Iran hnajafih@cfu.ac.ir

Received: 2026/02/08 - Accepted: 2026/05/19

Abstract

The present study, using the method of qualitative content analysis, undertook to examine the state of teaching belief in the resurrection in the religious textbooks of the second cycle of primary school. The statistical sample comprised the books "Heavenly Gifts" for grades four through six and their teacher guides in the academic year 2023-2024. The findings indicated that belief in the resurrection possesses five objectives: recognizing the names of the Resurrection, familiarity with the recording and registering of deeds, the correspondence between action and its result, inclination, strengthening and striving to perform good deeds, the ability to reflect on the Qur'anic message and understand its connection to the Resurrection. In terms of content, certain lessons have addressed the topic of belief in the resurrection specifically and exclusively, comprising a total of five lessons: "Eyes Always Open," "Dear God, Thank You," "Wall Newspapers," "These and Those," and "The Other World." Certain concepts and terms related to belief in the resurrection, such as "being killed, death and passing away," "burial place, shrine and sanctuary of the Imams," "reward and recompense," "martyrdom," "the Resurrection," "paradise and hell," "testament," and "spirit," also refer to this subject indirectly in other lessons. Furthermore, instructional methods such as storytelling, expository explanation, questioning and brainstorming, project work, games, drama and role-playing, filming behaviors and reflecting them back to students were enumerated for the specialized resurrection lessons. In summarizing the findings, although quantitatively—that is, in terms of the number of lessons and objectives—reasonable attention has been paid to belief in the resurrection, qualitative analysis of the content indicates the existence of challenges such as neglect of fundamental concepts such as "intercession" and "signs of the Resurrection," the incongruity of certain content with the cognitive developmental level of second-cycle primary students, and the predominance of traditional and instructor-centered instructional methods over interactive and affective approaches. Accordingly, improving instruction in accordance with children's developmental characteristics and redesigning the content of specialized lessons can facilitate belief in the resurrection.

Keywords: Second Cycle of Primary School, Heavenly Gifts, Teaching Belief in the Resurrection, Qualitative Content Analysis, Instructional Content.

چگونگی آموزش معادباوری در تعلیمات دینی دوره دوم ابتدایی

محمدصادق شکری / عضو انجمن تعلیم و تربیت اسلامی حوزه، دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ایران
saber6978@gmail.com

As.tosi@iki.ac.ir

hnajafih@cfu.ac.ir

اسدالله طوسی / استادیار گروه علوم تربیتی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، ایران

حسن نجفی / استادیار گروه آموزش علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۱۹ - پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۲۹

چکیده

پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی اقدام به بررسی وضعیت آموزش معادباوری در کتب درسی دینی دوره ابتدایی دوم کرده است. نمونه آماری کتاب‌های «هدیه‌های آسمان» پایه‌های چهارم تا ششم و راهنمای معلم آنها در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بود. یافته‌ها نشان داد معادباوری دارای پنج هدف شناخت نام‌های قیامت، آشنایی با ثبت و ضبط اعمال، تناسب عمل و نتیجه آن، تمایل، تقویت و تلاش برای انجام کار نیک، توانایی تفکر در پیام قرآنی و درک ارتباط آن با قیامت است. به لحاظ محتوا، برخی دروس به صورت اختصاصی به طور ویژه به موضوع معادباوری پرداخته است که مجموعاً شامل پنج درس «چشمان همیشه باز، خداجون از تو ممنونم، روزنامه‌های دیواری، اینها و آنها، جهان دیگر» بوده است. بعضی مفاهیم و اصطلاحات مرتبط با معادباوری مانند «کشته شدن، مرگ و از دنیا رفتن»، «آرامگاه، مرقد و حرم امامان»، «پاداش و ثواب»، «شهادت»، «قیامت»، «بهشت و جهنم»، «وصیت‌نامه»، «روح»، نیز در دروس دیگر به صورت غیرمستقیم به این بحث اشاره دارند. همچنین، روش‌های آموزشی، مانند قصه‌گویی، توضیحی، ایجاد سؤال و بارش فکری، پروژه، بازی، نمایش و ایفای نقش، فیلم‌برداری از رفتارها و انعکاس آن به دانش‌آموزان برای دروس اختصاصی معاد احصا گردید. در جمع‌بندی یافته‌ها، هرچند از نظر کمی، یعنی تعداد دروس و اهداف توجه قابل قبولی به معادباوری شده است، اما تحلیل کیفی محتوا نشان می‌دهد که چالش‌هایی مانند غفلت از مفاهیم بنیادین چون «شفاعت» و «نشانه‌های قیامت»، عدم تناسب برخی محتواها با سطح رشد شناختی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی و غلبه روش‌های آموزشی سنتی و مربی‌محور بر رویکردهای تعاملی و عاطفی وجود دارند. بر این اساس، بهبود آموزش متناسب با ویژگی‌های رشدی کودکان و بازطراحی محتوای دروس تخصصی می‌تواند معادباوری را تسهیل سازد.

کلیدواژه‌ها: دوره ابتدایی دوم، هدیه‌های آسمان، آموزش معادباوری، تحلیل محتوای کیفی، محتوای آموزشی.

مقدمه

ایمان به حیات پس از مرگ یکی از اصول اساسی دین اسلام است و معتقد بودن به آن برای هر مسلمانی ضروری است. علاوه بر این، حکمت و عدل خداوند و خلقت جهان، با وجود معاد معنا یافته و اثبات می‌شود و از آنجاکه آیین مقدس اسلام دعوت خود را روی سه اصل گذاشته که اعتقاد به معاد، اصل سوم آنهاست؛ چنان‌که اگر کسی در معاد تردید داشته باشد؛ مانند کسی است که توحید و نبوت را نپذیرد و داخل در حریم دین نشده است و از جرگه مسلمین بیرون است (طباطبائی، ۱۳۶۱، ص ۵۸)، ضرورت ایمان آوردن به این اصل بر همگان آشکار می‌شود. چون انسان موجودی است که خدای تعالی او را آفریده و هستی‌اش وابسته و متعلق به خداست، از ناحیه خدا آغاز شده و به زودی به سوی او برمی‌گردد و هستی‌اش با مردن ختم نمی‌شود، او یک زندگی ابدی دارد، که سرنوشت زندگی ابدی‌اش باید در این دنیا معین شود، در اینجا هر راهی که پیش گرفته باشد و در اثر تمرین آن روش، ملکاتی کسب کرده باشد، در ابدیت هم تا ابد با آن ملکات خواهد بود؛ اگر در دنیا احوال و ملکاتی متناسب با توحید کسب کرده باشد؛ یعنی هر عملی که کرد، بر این اساس کرد که بنده‌ای بود از خدای سبحان، که آغازش از او و انجامش به سوی اوست، قهراً فردی بوده که انسان آمده و انسان رفته است و اما اگر توحید را فراموش کند؛ یعنی درواقع، حقیقت امر خود را بیوشاند، فردی بوده که انسان آمده و دیو رفته است (طباطبائی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۱۸۴-۱۸۵).

در اسلام تنها به جنبه مادی و دنیایی تربیت توجه نمی‌شود؛ چراکه انسان موجودی دو ساحتی است؛ به واسطه جسم نامی‌اش نیاز به خوراک و پوشاک و مراقبت‌های بهداشتی دارد، اما به واسطه فطرت درونی و روحی که خداوند در وجودش به ودیعه نهاده، نیازهای خاصی متناسب با آن دارد و اگر تنها به جنبه مادی و جسمی او اهمیت داده شود، انسانی تک‌بعدی به وجود خواهد آمد که اعمال و رفتارش قابل پیش‌بینی و کنترل نیست. به همین دلیل، در آموزه‌های دینی، به‌خصوص در دین مبین اسلام، به مربیان و مسئولانی که نقشی در تربیت کودک دارند و به‌خصوص اعضای خانواده که بیشترین تعامل را با کودک، به‌ویژه در دوران طفولیت دارند، توصیه شده است کودک را به‌گونه‌ای تربیت کنند که هم به امور دنیایی برسد و هم آخرت را مد نظر داشته باشد.

معاد در لغت به معنای بازگشت، زمان بازگرداندن، بازگشتگاه و به‌عنوان مصدر یا اسم زمان و مکان به کار رفته است (راغب اصفهانی، ۱۴۰۲ق، ص ۳۵۲) و در اصطلاح عبارت است از: دو باره

زنده شدن آدمی بعد از مرگ. به بیان حکیم لاهیجی راه معاد در لغت، به معنای بازگشتن انسان است و مراد از معاد در شرع، بازگشتن انسان است بعد از موت به حیات، به جهت یافتن جزای عملی که پیش از موت از او صادر شده باشد از نیک و بد (فیاض لاهیجی، ۱۳۸۳، ص ۵۹۵). از نگاه علامه طباطبائی معاد بازگشت اشیا با تمام وجودشان به چیزی است که از آن وجود یافته‌اند و این بازگشت امری ضروری است و هر موجودی از آسمان و زمین گرفته تا همه آنچه در میان آنهاست، وجودشان محدود به اجلی است که خداوند آن را تسمیه، یعنی تعیین و برآورد نموده است، به طوری که هیچ وجودی از اجل خود فراتر نخواهد رفت (طباطبائی، ۱۳۶۱، ص ۵ و ۶۰). بر این اساس، مقصود ما از معادباوری، اعتقاد و ایمان به جهان پس از مرگ و حاضر شدن در پیشگاه باری تعالی برای بررسی اعمال دنیایی و مشاهده حقیقت کارهایی که انجام داده و دریافت پاداش خوبی‌ها و نیکی‌ها و جزا و عقاب بدی‌ها و ظلم‌هایی که در حق خود و دیگران روا داشته است.

تحقق اهداف متعالی جامعه اسلامی نیازمند انسان‌های دین‌باوری است که در پرتو تعلیم دینی رشد یافته باشند و این، جز در پرتو باور به اصول اعتقادات از جمله قیامت و معاد حاصل نخواهد شد. همچنین، اهمیت مسئله معاد، بعد از مسئله توحید، در نظام اعتقادی یک مسلمان نشانگر اهمیت تعلیم و آموزش آن و نیز آموزش مفاهیم اعتقادی مرتبط با آن است؛ زیرا پی‌ریزی اعتقادات دینی ایشان و در نتیجه نجات از لغزشگاه‌های اعتقادی و از سقوط در ورطه شقاوت و هلاکت و هدایت در جهت سعادت‌مندی و امداد آموزش درست این آموزه‌های اعتقادی است. پس لازم است به شیوه‌های آموزش آن به خصوص در مدارس که بخش عمده آموزش‌ها و یادگیری‌ها در آن انجام می‌گیرد، پرداخته شود (نقیب‌زاده، ۱۴۰۱). بنابراین، اساسی‌ترین رسالت نظام آموزش و پرورش در جامعه اسلامی، آموزش، گسترش و تعمیق آموزه‌های دینی، به‌ویژه آموزه‌های اعتقادی، از جمله معادباوری در نسل کنونی و نسل‌های آینده است.

برآوردن این هدف آموزشی و تربیتی در تربیتی دینی نیازمند تدارک برنامه آموزشی هدفمندی است که یکی از مهم‌ترین بخش‌های آن برنامه درسی است. برنامه درسی، درواقع همان برنامه آموزشی پیشنهادی است که بیانگر کشاندن یادگیرنده به سویی است که برای رشد وی ترجیح داده شده است و تکیه بر نظام ارزش‌ها دارد. همچنین برنامه درسی وسیله‌ای برای رسیدن به آرمان‌ها، تحقق هدف‌ها و انجام دادن مقاصد تربیتی است (تقی‌پور ظهیر، ۱۳۸۵).

در نظام آموزش و پرورش ایران درس دینی یکی از مهم‌ترین درس‌ها و مرجع یادگیری آموزه‌های دین مبین اسلام برای دانش‌آموزان است (موسوی کاشمری، ۱۳۸۶، ص ۵۰). با توجه

به جایگاه تربیت دینی، امروزه، درس دینی جزء جدایی‌ناپذیر برنامه درسی مدارس کشور ما به‌شمار می‌رود و اهمیت این ماده درسی حتی پیش از انقلاب هم به‌خوبی احساس می‌شده است و کسانی بوده‌اند که با تلاش‌های آنان، نهاد آموزش و پرورش رسمی آن زمان کشور را به گنجاندن ماده درسی با عنوان «تعلیمات دینی» مجاب می‌کرده‌اند (قاسمی و کاظمی، ۱۳۹۳). عواملی همچون کتاب‌های درسی دینی هر یک دارای سهم ویژه‌ای در تأثیرگذاری بر دانش‌آموزان بوده است (شکاری و همکاران، ۱۳۹۳). کتاب‌های درسی، دانش‌آموزان را در معرض عقاید و افکار گوناگون قرار می‌دهند (نوریان، ۱۳۹۰) از این‌رو کتاب‌های «هدیه‌های آسمان» با هدف آشنایی دانش‌آموزان با مفاهیم دینی و ایجاد نگرش و باور مذهبی در آنان، جزء اساسی‌ترین دروس دوره ابتدایی به‌شمار می‌روند.

با توجه به مطالب ذکرشده و نیز در نظر گرفتن پیشینه‌هایی مانند ولایتی (۱۳۹۶) و مرادی (۱۳۹۵) پژوهش حاضر به دنبال بررسی و تعیین چگونگی توجه به آموزش معادباوری در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره دوم ابتدایی از بُعد هدف، محتوا و روش آموزشی است.

۱. روش‌شناسی

این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی از نوع استقرایی انجام شده است. بر خلاف رویکردهای کمی که در آنها مقوله‌ها از پیش تعیین می‌شوند، در این پژوهش مقوله‌ها از درون خود متن کتاب‌ها ظهور یافته‌اند جامعه آماری شامل کلیه کتاب‌های «هدیه‌های آسمان» دوره دوم ابتدایی (پایه‌های چهارم، پنجم و ششم) و راهنمای معلم مربوطه در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ است. نمونه آماری به صورت تمام‌شماری انتخاب شده است. فرایند تحلیل در چند مرحله انجام شد:

- کل متن کتاب‌های درسی و راهنمای معلم (شامل متن دروس، تصاویر، اشعار، فعالیت‌ها و پرسش‌ها) خط به خط مطالعه شد. هر گزاره، عبارت، تصویر یا فعالیتی که به نحوی به معاد، قیامت، جهان آخرت، مرگ، پاداش اخروی، جزا، بهشت، جهنم، شهادت، روح یا هر مفهوم مرتبط با زندگی پس از مرگ اشاره داشت، به‌عنوان «مصادیق معادباوری» شناسایی و کدگذاری گردید.

- کدهای استخراج‌شده بر اساس شباهت معنایی در دسته‌های اولیه قرار گرفتند. در این مرحله، دسته‌هایی مانند «اشارات مستقیم به قیامت»، «مفاهیم مرتبط با مرگ و شهادت»، «پاداش و ثواب»، «بهشت و جهنم»، «ثبوت اعمال» و «روش‌های تدریس» شکل گرفتند.

- سپس دسته‌های به‌دست‌آمده در سه بعد اصلی «هدف»، «محتوا» و «روش آموزشی» سازماندهی شدند.

این سه بعد، چارچوب نهایی یافته‌های پژوهش را تشکیل می‌دهند. به عبارت دیگر، چارچوب تحلیلی این پژوهش از دل خود داده‌ها (حرکت از جزء به کل) استخراج شده است؛ نه اینکه از پیش تعیین شده باشد.

– پس از دسته‌بندی، هر یک از مقوله‌ها از دو منظر بررسی شد: الف) تناسب محتوا با سطوح رشد شناختی و عاطفی کودکان دوره دوم ابتدایی (بر اساس یافته‌های روان‌شناسی رشد، به‌ویژه نظریهٔ پیاژه در مورد مرحله عملیات عینی و نظریهٔ رشد اخلاقی کلبه‌رگ)؛ ب) پوشش یا غفلت از مؤلفه‌های اساسی معادباوری که در منابع دینی (مانند قرآن و روایات) به آنها اشاره شده است.

همچنین برای تأمین اعتبار یافته‌ها، مصادیق شناسایی شده، دسته‌بندی‌ها و تحلیل‌ها توسط دو نفر متخصص در حوزهٔ علوم قرآن و حدیث (موضوع معاد) و یک نفر متخصص در حوزهٔ برنامه‌ریزی درسی و روان‌شناسی تربیتی مورد بررسی و تأیید قرار گرفت. هرگونه اختلاف‌نظر تا حصول توافق بحث و اصلاح شد.

۲. یافته‌ها

۲-۱. آموزش معادباوری از بُعد هدف

کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره دوم ابتدایی در موضوع آموزش معادباوری دارای ۲۲ هدف است که اگر بخواهیم یک دسته‌بندی منظم از این اهداف داشته باشیم، می‌توان آنها را در پنج دسته قرار داد:

۱. ثبت و ضبط اعمال: اینکه اعمال ما توسط خداوند متعال و فرشتگان ثبت و ضبط می‌شود و هیچ عملی بدون آگاهی و اطلاع ایشان انجام نمی‌شود.

۲. تناسب عمل و نتیجهٔ آن: یعنی هر کاری را که ما بخواهیم انجام دهیم، نتیجهٔ خاص خود را خواهد داشت، اگر خوبی کنیم خوبی برداشت خواهیم کرد و اگر بدی، نتیجهٔ بد به همراه خواهد داشت، یا به قول مؤلفان: گندم از گندم بروید جو ز جو.

۳. تمایل، تقویت و تلاش برای انجام کار نیک: هدف دیگری که در درس‌های مختلف، به‌ویژه در دروس اختصاصی به آن تأکید شده است، تمایل، تقویت و تلاش برای انجام کار نیک است. همان‌طور که اشاره شد این هدف مختص دروس اختصاصی نیست، اما برای گره زدن بحث به پاداش‌های الهی و دوری از جزای اخروی، به این موضوع پرداخته‌اند.

۴. آشنایی با نام‌های قیامت: هدف کلی چهارم، آشنایی با نام‌های قیامت است که در چند درس به نام‌های مهم آن اشاره شده است.

۵. توانایی تفکر در پیام قرآنی و درک ارتباط آن با موضوع درس: این هدف در همهٔ دروس اختصاصی مورد اشاره قرار گرفته است.

اهداف انتخاب شده، متناسب با سن این مقطع تحصیلی است؛ چراکه نمی توان همه مباحث قیامت و جهان آخرت را برای این مقطع سنی بیان کرد؛ چون باعث آثار تربیتی منفی، همچون دل زدگی و ترس و استرس در نهاد کودکان خواهد شد؛ از این رو موضوعات انتخاب شده در عین اهمیت آنها، عاری از این پیامدهای روان شناختی است. همچنین آنان قابلیت درک و توجه به این موضوعات را داشته و در کمال و سعادت ایشان بسیار تأثیرگذار است. در بین نام های فراوانی که برای جهان آخرت بیان شده، دو عنوان «روز جدایی» و «روز محاسبه» انتخاب دقیق و مناسبی بود؛ چراکه این دو عنوان با روحیات تعاملی و ذهنی کودکان مطابقت دارد. در اهداف به یکی از شبهات معروف معادباوری اشاره شده و آن امکان زنده شدن مردگان است که این شبهه هم به خوبی انتخاب شده و هم به خوبی پاسخ داده شده است. نکته دیگر تکرار برخی اهداف است که نفس این تکرار در امر تربیت، مورد تأکید است و باعث ملکه شدن محتوای آموزشی خواهد شد.

۲-۲. آموزش معادباوری از بُعد محتوا

برای تحلیل محتوا باید دو بخش را در نظر بگیریم. این دو بخش عبارت اند از:

۱. مفاهیمی که به صورت غیرمستقیم به موضوع معاد اشاره داشته اند که آنها در خلال درس های دیگر به صورت پراکنده وجود دارد.

در این بخش مفاهیم معادباوری نه در قالب یک درس اختصاصی و به طور مستقیم، بلکه به روش غیرمستقیم و در قالب مفاهیم پراکنده در خلال درس های دیگر، اشاره شده است. به عبارت دیگر، در درس های دیگر با موضوعات اخلاقی و یا معرفی امامان و پیامبران علیهم السلام، به صورت غیرمستقیم به معاد و جهان آخرت اشاره شده است. این مفاهیم با عناوین «کشته شدن، مرگ و از دنیا رفتن»، «آرامگاه، مرقد و حرم امامان»، «پاداش و ثواب»، «شهادت»، «قیامت»، «بهشت و جهنم»، «تصاویری از شهدا و حرم امامان علیهم السلام»، «وصیت نامه»، «روح» و... اشاره شده است که جزئیات آن در فصل محتوا به صورت دقیق بیان گردیده است.

جدول ۱: مفاهیم غیرمستقیم معادباوری در پایه چهارم

پایه‌ها	اشاره‌های مربوط به قیامت
چهارم	او را نکش! شاید برای ما سودی داشته باشد (درس ۲، ص ۱۶)، آرامگاه حضرت محمد ﷺ نیز در همین مسجد قرار دارد (درس ۳، ص ۲۳)، خدا پاداشی به او می‌دهد (درس ۳، ص ۲۹)، ابراهیم در کودکی از دنیا رفت. پیامبر از مرگ فرزندش بسیار غمگین (درس ۴، ص ۳۸)، شهری که تیمم بر خاک آن ثواب بیشتری دارد (درس ۷، ص ۵۴)، مرقدی در شهر طوس - یک مزار جوادان (درس ۸، ص ۵۸)، رفتن به مرقد امامان - به مرقد و محل دفن (درس ۸، ص ۶۱)، ایشان در ۲۵ سالگی به شهادت رسید (درس ۹، ص ۶۶)، کنار پدر بزرگش امام موسی کاظم ﷺ به خاک سپرده شد (درس ۹، ص ۶۶)، فرد گناهکار در روز قیامت می‌گوید (درس ۱۱، ص ۸۱).
پنجم	پدر مریم پیش از تولد او از دنیا رفته بود (درس ۳، ص ۲۱)، بهترین زنان بهشت، مریم، خدیجه، فاطمه و آسیه‌اند (درس ۳، ص ۲۲)، و مردگان را زنده می‌کرد (درس ۴، ص ۲۸)، کسی که... (درس ۴، ص ۳۲)، هر کس درختی را بکارد تا این درخت باقی است، خداوند به او پاداش می‌دهد (درس ۵، ص ۲۷)، ثواب کار نیک در روز جمعه چند برابر می‌شود (درس ۷، ص ۵۰)، با اینکه زمان زیادی طول نمی‌کشد، ثواب بسیاری دارد (درس ۷، ص ۵۰)، خدای مهربان پاداش چند برابر به ما می‌دهد (درس ۷، ص ۵۱)، پدر گرمی‌اش امام جواد علیه السلام را در اوج جوانی به شهادت رساندند (درس ۱۰، ص ۷۴)، محل شهادت (درس ۱۰، ص ۷۸)، پدرت را به شهادت رساندند (درس ۱۱، ص ۸۰)، محل دفن (درس ۱۱، ص ۸۴)، امام خمینی ﷺ را تشییع می‌کنند (درس ۱۴، ص ۹۹)، مادری که قاب عکس شهیدش را در دست دارد (درس ۱۵، ص ۱۱۱).
ششم	امام حسن ﷺ نیز با نقشه معاویه به شهادت رسید (درس ۳، ص ۲۲)، بدن گلگونش بوی گل‌های بهشت می‌داد (همان)، در مقابل لشکر یزید ایستادند و به شهادت رسیدند (همان، ص ۲۳)، هر یک از امامان قبل از شهادت، امام بعد از خود را... (درس ۷، ص ۴۵)، در برگزاری مراسم جشن میلاد یا مراسم عزاداری شهادت ایشان (همان ص ۴۸)، آزار و اذیت و به شهادت رساندن؛ اینها عادت و روش همیشگی خلفای عباسی (درس ۸، ص ۵۶)، خدا را ناظر به اعمال خود می‌داند (درس ۱۲، ص ۷۵)، اتوبوس‌ها کنار میدان شهدا ایستادند (درس ۱۶، ص ۹۸)، لاله‌های سرخ (همان)، و جان خویش را تقدیم خدا کردند (همان، ص ۱۰۰)، و تا آخرین قطره خون خود از کشور اسلامی ما دفاع کردند (همان)، وَمَنْ يَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَمُوتْ (همان)، فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا (همان)، آنها جانشان را فدا کردند (همان)، شهادت در راه خدا بالاترین نیکی است (همان)، بخشی از وصیت‌نامه یک دانش‌آموز شهید (همان)، و ما تا خون در رگ داریم، اسلام و امام را یاری خواهیم کرد (همان، ص ۱۰۲)، بعد از چند روز در همین شهر از دنیا رفت (درس ۱۷، ص ۱۰۷)، خدا هم به ما در بهشت پاداش می‌دهد (همان، ص ۱۰۸)، و روح بلندشان به آسمان پر کشید (همان، ص ۱۰۹).

بیان این مفاهیم حاکی از توجه مؤلفان نسبت به موضوع جهان آخرت است. از نقاط قوت محتوای آموزشی موضوع معادباوری، استمرار توجه به این مقوله است که به‌خوبی در دل این کتاب‌ها جاری و ساری است. اما اگر بخواهیم به نقاط ضعف بخش اول اشاره کنیم، می‌توان گفت به این مفاهیم، بسیار مختصر و کوتاه اشاره داشته‌اند و این امکان وجود داشت که توجه و توصیف بیشتری شود. به عبارت دیگر، از حیث کمیت، مناسب است؛ اما از حیث کیفیت، به نظر کافی نیست.

۲. دروس اختصاصی که به‌طور ویژه به موضوع آموزش معادباوری پرداخته‌اند. دروس اختصاصی شامل پنج درس است که در پایه چهارم دو درس، در پایه پنجم دو درس و یک درس نیز در پایه ششم است.

الف) پایه چهارم

- درس «چشمان همیشه باز»:

تصویر بچه‌ها روی پرده افتاد.

آنها با بدین خودشان شگفت‌زده شده بودند و با شور و هیجان فراوان یکدیگر را نشان می‌دادند.

فیلم زمان ورود بچه‌ها به باغ را نشان می‌داد. بعضی آهسته وارد باغ می‌شدند و برخی دیگر با عجله.

چند نفر به دنبال هم می‌دویدند که ناگهان یکی از آنها سرخورد و روی زمین افتاد. یکی از بچه‌ها به جای کمک، با دست او را نشان داد و رد زیر خنده! آقا یکی دیگر از بچه‌ها دوان‌دوان به سمت او رفت و دستش را گرفت تا بلند شود.

سینس تصویری از داخل باغ بخش شد؛ یکی از بچه‌ها به دنبال طاووسی می‌دوید تا بر آن را بکشد!

۱۱۴

بعد از پایان فیلم، معلم رو به بچه‌ها کرد و گفت: «بچه‌ها! این تنها از یک ساعت از حضور ما در باغ پرندگان بود که دوربین‌های باغ آن را ثبت کرده بودند. در فیلم اتفاقات گوناگونی افتاده بود؛ اتفاقاتی که گاه سبب ناراحتی و گاه سبب شادی ما می‌شد.

فراموش نکنیم اتفاقات مختلفی که در زندگی هر روز ما پیش می‌آید. نیز همین‌گونه است. دوربین‌های دقیق‌تر و حساس‌تری هم هستند که هر لحظه از همه‌ی کارهای خوب و بد ما تصویربرداری می‌کنند و آن فیلم‌ها در روزی بزرگ به همه‌ی ما نشان داده خواهند شد. در این هنگام، معلم به سمت تخته رفت و روی آن نوشت:

وَ اِنَّ عَلَیْكُمْ لِحَافِظِیْنَ ۚ اِنَّا كَاۤیِیۡسٌ بِعَمَلِکُمۡ مَا تَفْعَلُوْنَ

فرشتگانی بر شما قرار داده که اعمالتان را می‌نویسند و می‌دانند شما چه می‌کنید.

سوره‌ی انفطار، آیات ۱۲-۱۳

۱۱۸

درس هجدهم

چشمان همیشه باز

بچه‌ها تاره به تاره آمده بودند که معلم وارد شد. بعد از کمی سکوت، رو به بچه‌ها کرد و گفت: «می‌خواهم فیلم بارزید را به پرندگان را به شما نشان دهم.» بچه‌ها که از شنیدن این خبر خیلی خوشحال شده بودند، بی‌صبرانه منتظر نمایش فیلم بودند. معلم ادامه داد: «البته در مورد این فیلم با شما صحبت‌هایی داریم. آقا قبل از آن، بهتر است همه‌ی شما فیلم را ببینید.»

با شنیدن این سخن بچه‌ها با تعجب به یکدیگر نگاه کردند.

۱۱۵

یکی دیگر نیز برای یک قوی سفید زیبا، تکه‌ای پوست هندوانه انداخت. قوی بیچاره هم به خیال اینکه غذا برایش انداخته‌اند، آن را خورد. خوردن همان و میگردن در گلو همان!

بالاخره قوی سفید با هزار دلدختی توانست پوست هندوانه را از گلویش بیرون ببرد. در این لحظه دوتا از بچه‌های کلاس سرشان را پایین انداختند.

دوربین گوشی دیگری از باغ را نشان داد. دو نفر از بچه‌ها همراه یکی از دوستانشان که پایش شکسته بود و به سختی با عصا راه می‌رفت، حرکت می‌کردند و مراقب او بودند. یکی از آنها به سمت آبخوری رفت و یک لیوان آب برای او آورد. در گوشی دیگر، چند نفر مشغول خوردن میوه و کیک بودند و پوست و زباله‌ی آنها را روی زمین می‌انداختند.

صحنه‌ها یکی پس از دیگری می‌آمدند و می‌رفتند. هر چه از زمان فیلم می‌گذشت، صدای مهمه و خنده کمتر می‌شد.

همه غافلگیر و بعضی شرمنده شده بودند!

۱۱۷

برایم بگو

منظور معلم از دوربین‌های دقیق‌تر و حساس‌تر چه بود؟

بررسی کنید

آیا دوربین‌های باغ همگی اتفاقات را می‌توانند ثبت کنند؟ قریشگان خدا چطور؟ این دو را با یکدیگر مقایسه کنید.

دوربین‌ها در باغ	قریشگان خدا
اتفاقاتی را که در بعضی جاها می‌افتد نمی‌توانند ثبت کنند.	
حافظه‌ی محدودی برای فیلم‌برداری دارند.	

نذیر کنیم

أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ

آیا انسان نمی‌داند که خدا او را می‌بیند؟

سوره‌ی غفره، آیه‌ی ۱۴

من می‌دانم که خدای بزرگ همه‌ی کارهای من را می‌بیند، پس با خود تصمیم می‌گیرم که

۱۱۹

بین و بگو

میان آیه‌ای که خواندیم و این تصویر چه ارتباطی می‌بینید؟

کامل کنید

برای کامل کردن ترجمه‌ی آیه‌ی ۶ سوره‌ی زلزال، از خانه‌ی سبز شروع کنید و به خانه‌ی قرمز برسید.

تا هر کس
توهای کار خوب انجام داده است، نتیجه‌ی آن را ببیند و هر کس توهای
کار رشت انجام داده است، نتیجه‌ی آن را ببیند.

سوره‌ی زلزال، آیات ۸-۶

۱۲۰

درس «چشمان همیشه باز»، به موضوع آگاهی خداوند از اعمال انسان و اهمیت انجام کارهای نیک می‌پردازد. در این درس، معلم با استفاده از مثال دوربین فیلم‌برداری، مفهوم ثبت و ضبط اعمال را برای دانش‌آموزان توضیح می‌دهد. این روش به آنها کمک می‌کند تا درک کنند که هیچ عملی از نظر خداوند پنهان نمی‌ماند و همه چیز ثبت می‌شود. انجام کار نیک همیشه ارزشمند است، چه زمانی که پنهان و دور از نگاه دیگران انجام شود و چه وقتی که در برابر نگاه دیگران باشد؛ اما برای کودکان انجام دادن کارهای خوبی که مورد تشویق و تقدیر قرار گیرند، خوشایندتر است؛ و چه تشویقی بالاتر از اینکه بدانند که اعمال آنها همواره مورد توجه خداوند قرار می‌گیرد و همانند فیلمی ضبط می‌شود تا در روز قیامت به نمایش گذاشته شود. در این درس از مثال دوربین فیلم‌برداری استفاده شده تا درک این مفهوم که همه اعمال ما به گونه‌ای ثبت و ضبط می‌شود، تسهیل گردد. در ادامه دانش‌آموزان با آگاهی از بازگشت نتیجه‌ی اعمال به خود شخص، برای انجام کارهای نیک و بهره‌مندی از پاداش در جهان آخرت تشویق و ترغیب می‌شوند.

– درس نوزدهم «خداچون از تو ممنوم»:

حالا باغچه‌ی ما بسیار خشک شده و بوی گل، حیاط خانه را پر کرده است.
پدرم می‌گوید: «خیلی خوب از گل‌ها مراقبت کردیم و به موقع به آنها آب دادیم.
اگر این کار را نمی‌کردیم، باغچه خشک و خالی می‌ماند
و بوی عطر در حیاط نمی‌پیچید.»
خدای مهربان، این گل‌های رنگارنگ هدیه‌های توست.

ای صاحب همه‌ی خوش‌ها...

خوشه‌های گندم زیر نور خورشید مثل طلا می‌درخشند.
چقدر گندم‌زار زیبا و نامشای است!
عموم چند ماه شب و روز رحمت کشیده و تلاش کرده است! زمینش را شخم زده،
بذر پاشیده، آبیاری و سم‌پاشی کرده است!
خدای مهربان، این خوشه‌های طلایی، هدیه‌های توست.

درس نوزدهم

خدا چون از تو ممنوم

ای خدای خوب...

دیروز در مراسم صبحگاه، معاون مدرسه اسم من و چهار نفر از دیگر دوستانم را
خواند و اعلام کرد: «در نوبت ازل، این پنج نفر از همه پیشرفت بهتری داشته‌اند»
یکی یکی از پلگ‌ها بالا رفتیم و جابه گرفتیم.
بچه‌ها با صدای بلند صلوات فرستادند و ما را تشویق کردند! چه صحنه‌ی شگفتی بود!
خدای مهربان، تو به ما کمک کردی تا خیلی خوب درس بخوانیم.

ای آفریننده‌ی زیبایی‌ها...

امروز صبح وقتی وارد حیاط شدم، دیدم تعدادی از گل‌ها شکفته شدند.
از دیدن آنها خیلی خوشحال شدم.

ای پرورگار مهربان...

از اینکه پدر و مادری دلسوز و مهربان به من بخشیده‌ای، سپاسگزارم.
از اینکه می‌توانم کارهای خوبی انجام دهم.
به دوستانم کمک کنم و به پدرم، مادرم و دیگران احترام بگذارم.
تو را شکر می‌گویم و می‌دانم تو همه‌ی کارهای مرا می‌بینی
و در جهان آخرت به اندازه‌ی تلاشم به آنها پاداش می‌دهی.
من نتیجه‌ی کارهای خوبم را در آنجا می‌بینم.
همان‌طور که موفقیت‌م را دیدم.
گل‌های زیبا و رنگارنگ باغچه‌ی حیاط را دیدم
و عموم خوشه‌های طلایی رنگ گندم‌زارش را دیدم.

نذیر کتم

هر یک از این چهره‌ها نشان‌دهنده‌ی چه احساسی است؟ با توگه به آنها ترجمه‌ی
آیات را کامل کنی.

روز قیامت روزی است که:

و زُجْرَةُ یُوحَیْسَیْلَ بِاِیْرَةِ

و برخی چهره‌ها،

هستند.

سوره‌ی قیامت، آیه‌ی ۲۴

و زُجْرَةُ یُوحَیْسَیْلَ نَافِیْسَةِ

برخی چهره‌ها،

هستند.

سوره‌ی قیامت، آیه‌ی ۲۴

آرزوی بزرگ من

رونها با نشاط و پرازمید از راه می‌آیند
و با خاطراتی نرینا و بی‌پادمانی بی‌پایان می‌رسند؛
خبرها با دوستی‌ها و محبت‌ها.

اما ...

بیش وقت‌ها، غروب یا آفتاب خورشید خورشید می‌شود
بی‌خاطر کارهایی که باعث اذیت و آزار دیگران شده است.
برای فرصت‌های خوبی که با کارهای بی‌پوده هدر رفته است.
بی‌خاطر ...
در آن هنگام من آرزوی کنم که این لحظه‌ها بروند و دیگر تکرار نشوند
و روزی روزی نیکی‌ها و زیبایی‌های زندگی افزوده شود

در مزرعه‌ی اصفهان، چیزهایی را که می‌خواهی بکاری رنگ‌آمیزی کن.

سبزی به خوشبوستان		دعای کردن		نسی		آبیت کردن		باشکری	
خوشبو	نسی	آبیت	دعای	نسی	خوشبو	آبیت	دعای	نسی	خوشبو
خوشبو	نسی	آبیت	دعای	نسی	خوشبو	آبیت	دعای	نسی	خوشبو
خوشبو	نسی	آبیت	دعای	نسی	خوشبو	آبیت	دعای	نسی	خوشبو
خوشبو	نسی	آبیت	دعای	نسی	خوشبو	آبیت	دعای	نسی	خوشبو
خوشبو	نسی	آبیت	دعای	نسی	خوشبو	آبیت	دعای	نسی	خوشبو
خوشبو	نسی	آبیت	دعای	نسی	خوشبو	آبیت	دعای	نسی	خوشبو
خوشبو	نسی	آبیت	دعای	نسی	خوشبو	آبیت	دعای	نسی	خوشبو
خوشبو	نسی	آبیت	دعای	نسی	خوشبو	آبیت	دعای	نسی	خوشبو
خوشبو	نسی	آبیت	دعای	نسی	خوشبو	آبیت	دعای	نسی	خوشبو

آفرین! حال که تو این گونه هستی، پاداش تو کلمه‌ای است که می‌بینی!

۱۳۶

من دوست دارم خوب باشم و کارهای نیک انجام دهم،
و همه کارهای خوب انجام دهند.
و می‌دانم که در جهان آخرت، پاداش کارهایم را خواهم گرفت.
حق اگر کسی آنرا را ندیده باشد.
من آرزوی کنم که در جهان آخرت سربلند باشم.
و همه سربلند باشند.
شاد و خندان باشم.
و همه شاد و خندان باشند.
و خدا اگر بخواهد و کردار من راضی و خشنود باشد.

زینا امانا فاغیر لنا و ارعلنا و انت خیر الازاجمین

پروینکاره ما به تو ایمان آوردیم.

ما را ببخش و رحمت خویش را نصیب ما کن؛ تو بهترین مهربان هستی.

(سورۃ مؤمنون، آیه ۹۰)

درس «خداجون از تو ممنوم»، به موضوع شکرگزاری از خداوند و توجه به نعمت‌های او می‌پردازد. از نظر قرآن و عقل، برخی اعمال خوب و صالح‌اند و برخی اعمال، بد و ناصالح؛ ولی نتیجه تمام کارها، اعم از خوبی‌ها و بدی‌ها به خود انسان بازگشت می‌کند. با توجه به اینکه انسان‌ها در طول حیات خود بر اساس باورهایی که دارند، عمل می‌کنند، پذیرش این نکته مهم تربیتی می‌تواند آثار بسیار مهمی در رفتار و اعمال ما داشته باشد. در این درس تلاش شده تا در قالب نیایش و با ذکر مصادیق عینی و ملموس، دانش‌آموزان ضمن درک تناسب عمل و نتیجه و توجه به آثار اعمال در زندگی، به انجام کارهای نیک تمایل نشان داده و برای خشنود کردن خداوند تلاش نمایند.

(ب) پایه پنجم

– درس شانزدهم «روزنامه‌های دیواری»:

حامد هم به نشانه‌ای نباید سر خود را تکان داد و گفت: «درست است! روزنامه دیواری ما حتماً اول می‌شود»

گروه‌ها حسابی سرگرم تهیه روزنامه بودند. مطالبی گروهی، مشورتی خرید و سایر، تهیه عکس، رفتن به کتابخانه مدرسه و محلّه، جست‌وجو در منابع معتبر اینترنتی و ...! آقا گروه نادر و دوستانش مرتب امروز و فردا می‌کردند! هفته دوم هم خیلی زود به پایان رسید.

آقای کریمی، بچه‌های کلاس را به هشت گروه سه نفره تقسیم کرد و گفت: قرار است به مناسبت دهه فجر، یک مسابقه روزنامه‌دیواری بین معارف برگزار شود. هر گروه یک روزنامه دیواری با مطالب گوناگون علمی، تاریخی، حدیثی، شعر، داستان، چستانه همراه با عکس و نقاشی تهیه کند. هر روزنامه‌ای که مطالبش متنوع‌تر باشد، امتیاز بیشتری می‌گیرد. کادربندی و صفحه‌آرایی، نام زیبا، خط زیبا و عکس‌های جذاب هر کدام امتیاز دارد. روزنامه‌ها را در راهروی مدرسه نصب می‌کنیم و به‌زودی آنها برای مسابقه بین معارف انتخاب می‌شود. سه هفته هم فرصت دارید. سپس آقای کریمی نماینده‌ی هر گروه را تعیین کرد.

هفته اول، صبح شنبه

سینا و حامد به سرعت نادر آمدند و با یکدیگر گفتند: «سلام آقای رئیس! از کی شروع کنیم؟»
- «چقدر عجله دارید! سه هفته فرصت داریم. نظرشان چیست که فقط یرویم فونتال!»
سینا و حامد لیخندزنان به هم نگاه کردند:
- «راست گفتی جناب رئیس! حالا خیلی زود است»
هفته اول خیلی زود به پایان رسید.

هفته دوم

نادر، سینا و حامد کنار هم جمع شده بودند. صحبت از کارهای روزنامه دیواری به میان آمد.
سینا گفت: «خوانایی ما برای جمع‌آوری مطالب زیاد است! فعلاً لازم نیست عجله کنیم. نادر ادامه داد: «درست است. هنوز وقت داریم. تا آقا نادر نماینده‌ی گروه است. نمی‌دانسته باشی»

هفته سوم

سینا و حامد به سراغ نادر آمدند. نادر گفت: «بچه‌ها! فکر جالبی به ذهنم رسیده است. ما واهرم با پارسال یک روزنامه دیواری تهیه کرد و اگال شد. من هم از روی آن می‌نویسم!» قول می‌دهم اول بشنویم!

حامد از پیشنهاد نادر تعجب کرد. ...

هفته سوم: صبح جمعه

نادر با خوشحالی به خواهرش گفت: «نجمه! روزنامه دیواریات کجاست؟»
- «مهری پرورشی‌مان از من خواست آن را دوباره به مدرسه ببرم تا در نمایشگاه مدرسه نصب شود.»

نادر تا این را شنید رنگش پرید و حاج و واج شد! سریع به سینا و حامد رنگ زد:
- «بچه‌ها! نقشه‌مان خراب شد. روز به خانه‌ی ما بیاید تا فکری کنیم و روزنامه را درست کنیم.»

هر سه نگران و پریشان دور هم جمع شدند! نه مطلبی داشتند! نه داستان و شعر و نه عکس!

نمی‌دانستند از کجا شروع کنند!
چند تا کتاب و مجله قدیمی کنارشان گذاشتند! تند تند ورق می‌زدند و می‌خواندند. کم کم غروب از راه رسید.

سینا و حامد گفتند: «حیر شده ما باید برویم!»

سه دوست ناراحت و نگران از آنچه فردا پیش می‌آمد، با یکدیگر خفاخفاپی کردند...
نادر تا نیمه شب بیدار ماند و با چشم‌های خسته و فکر پریشان، روزنامه دیواری را پر کرد.

چند بار اشتباه نوشت و خط زد و ...

روز سه‌شنبه: صبح شنبه

هر گروهی با شور و هجان روزنامه‌اش را باز کرده بود تا بقیه گروه‌ها ببینند. چه روزنامه‌هایی! پر از مطالب گوناگون و خواندنی با عکس‌ها و نقش‌های جالب و رنگارنگ! چه نام‌های زیبایی برای روزنامه‌هایشان انتخاب کرده بودند! گلبرگه باغ دانش، پنجره ... طراوت و شادمانی در چهره‌ی بچه‌ها موج می‌زد.

نادر گوشه‌ی حیاط ایستاد و روزنامه‌اش را محکم گرفته بود تا باز شود!

حامد و سینا کنار او رفتند.

- «سلام! چی شد؟! چه کار کردی؟»

نادر سرش را پایین انداخت و روزنامه را به بچه‌ها داد. بچه‌ها تا روزنامه را دیدند مانند نادر ناراحت و خجالت‌زده شدند.

- «این چه؟! چقدر بدخط و خط‌خطی! نه اسمی، نه طرحی، نه عکس! نه نقش و نگاری!»

- «چه کسی حاضر است این را بخواند؟ آبرویمان پیش معلم و دوستانمان می‌رود.»

- «ای کاش به حرف تو گوش نمی‌کردیم!»

- «ای کاش این قدر کار را غلب نمی‌انداختیم!»

نادر که تا آن موقع ساکت بود، گفت: «تنها من مفکر نبودم، شما خودتان هم به فکر نبودید و با پیشنهادهای من موافق نبودید...»

آقای کریمی به کمک مدیر مدرسه با دقت روزنامه‌ها را بررسی کردند و امتیاز دادند. از دیدن روزنامه‌های عالی و زیبار بچه‌ها بسیار راضی و شادمان بودند.

اما همین که روزنامه‌ی گروه نادر را باز کردند...

روزنامه‌ها را در راهروی مدرسه نصب کردند. همه‌ی گروه‌ها از اینکه روزنامه‌هایشان دیده می‌شد، بسیار خوشحال بودند.

اما نادر و گروهش روزی می‌کردند هیچ کس روزنامه‌شان را نبیند و نخواند!

آنها با خود می‌گفتند: ای کاش روز بررسی روزنامه‌های دیواری به تأخیر می‌افتاد!

کامل کنید

همان‌گونه که در وضعیت تحصیلی ما در مدرسه در کارنامه‌ای ثبت می‌شود برای زندگی ما در این دنیا نیز کارنامه‌ای وجود دارد. فکر می‌کنید چه چیزهایی در کارنامه‌ی زندگی ما ثبت می‌شود؟
خودتان به کارنامه‌تان اعتبار بدهید!

کارنامه‌ی زندگی				
ردیف	هدف‌های درسی	اندام		
		پای	جوب	صورت
۱	تعارف را دوست و سر وقت می‌خوانم.			
۲	روی دیگران دغا می‌کنم.			
۳	استفاده از مال دیگران بدون اجازتی آنها خوار می‌دهم.			
۴	از اسراف و تبذیر و در استفاده از وسایلم صرفه‌جویی می‌کنم.			
۵	از بیکاری و گفتاشن اقبال رشت روی دیگران خوار می‌کنم.			
۶	سعی می‌کنم هر هفته، صفحه‌ای از قرآن را بخوانم.			
۷	سعی می‌کنم به پیام‌های قرآنی که یاد گرفته‌ام در زندگی عمل کنم.			
۸	سعی می‌کنم همیشه به دیگران در کارها کمک کنم.			
۹	در نگهداری اموال مدرسه و پارک‌ها نهایت نظم را می‌کنم.			
۱۰	پیشوایان مدرسه را دوست دارم و برای اقتضای بیشتر با رنگی آنها تلاش می‌کنم.			
۱۱	چگونگی فصل جمعه را می‌دانم و سعی می‌کنم آن را انجام دهم.			
۱۲				

برایم بگو

آیا نادر و دوستانش می‌توانستند از اعلام نظر داوران دیربازی روزنامه دیواری خود جلوگیری کنند؟

ایستگاه فکر

این حدیث را بخوانید.

امام علی علیه‌السلام می‌فرماید:

اَتِمُّوْهُمُ عَمَلًا وَلَا جَسَابًا وَلَا غِلًا

این دنیا، جای انجام دادن کارها است و حسابرسی در آن وجود ندارد! اما روز قیامت، روز حسابرسی اعمال است و کار کردن در آن وجود ندارد.

چرا یکی از نام‌های روز قیامت، «يوم الحساب» است؟

گفت‌وگو کنیم

چه ارتباطی میان داستان «روزنامه‌های دیواری» و «يوم الحساب» وجود دارد؟

بررسی کنید

این حدیث را بخوانید:

رسول خدا صلی الله علیه و آله:
حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا
 پیش از اینکه به حساب شما رسیدگی شود به حساب خود برسید.

چه ارتباطی میان این حدیث و شفایقت قلب وجود دارد؟

دعا کنیم

این دعای قرآنی را بخوانید:

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِإِخْوَتِي الَّذِينَ اتَّبَعْتُ بِرَحْمَةِ الْغَفَّارِ
 پروردگارا! مرا و پدر و مادر و همای مؤمنان را در روز **حساب** ببخش و بامرز.

سوره بقره آیه ۲۸۱

خوب است برای آن روز چه دعاهایی کنیم؟

خدایا کمکم کن تا در این دنیا

ای خدای مهربان! دوست دارم

۱۷۲

درس «روزنامه‌های دیواری» به بررسی اهمیت کار گروهی و مسئولیت‌پذیری در یادگیری و فعالیت‌های اجتماعی می‌پردازد. این درس به دانش‌آموزان می‌آموزد که چگونه می‌توانند با همکاری یکدیگر، یک پروژه را به نتیجه برسانند و از تجربیات یکدیگر بهره‌مند شوند. این درس درصدد است از بین نام‌های مختلف و متعدد قیامت تنها یکی از آنها را که به حسابرسی اعمال اختصاص داشته و به «یوم‌الحساب» نامیده شده، معرفی کند و به‌صورت مختصر ویژگی‌های «یوم‌الحساب» را بر اساس آیات و روایات بیان نماید.

- درس هفدهم «اینها و آنها»:

درس هفدهم

اینها و آنها

آنها هنگامی که اینها را می‌بینند بسیار حسرت می‌خورند! آه می‌کشند و فریاد می‌زنند:

ای کاش ما آلتن پیش شما بودیم!
ای کاش بین ما و شما فاصله نبود!
راستی چه شد که آنها به این وضع افتادند؟
آنها در زندگی دنیا از دستوره‌های خدا فاصله گرفتند!
از نماز و عبادت خدا فاصله گرفتند.
از سفارش‌های پیامبران و راهنمایی‌های کتاب آسمانی فاصله گرفتند!
به دیگران ستم کردند؛ به فکر بازماندن نبودند و حق مردم را پامال کردند!
اگر آنها خود در دنیا در این کارها فاصله نمی‌گرفتند، در جهان آخرت در کنار بهشتیان بودند و فاصله‌ای میانشان نبود.

تذکر کنیم

إِنْ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا

روز جدایی نیکوکاران و بدکاران، ميعاد همگان است.

سورتي نباء، آیه ۱۲

چه شباهت‌هایی میان مفهوم این آیه و تصویر زیر وجود دارد؟

۱۱۳۴

بررسی کنید

در روز قیامت بهشتیان از دوزخیان می‌پرسند: چه چیزی این‌گونه شما را به سوی جهنم کشاند؟
شما می‌توانید با مراجعه به آیات ۴۳ تا ۴۶ سورتي مگدر، جواب این سؤال را پیدا و در کلاس درباري آن گفت و گو کنید.

کامل کنید

جدانود دو گروه اینها و آنها (اهل بهشت و جهنم) را بر اساس چه ویژگی‌ها و رفتارهایی از هم جدا می‌کند؟ آنها را در این جدول بنویسید.

جهنمیان

بهشتیان

۱۱۳۵

آنها

چه جای عجیبی!
آنها چقدر پرمزده و افسردگانند و چه‌ره‌هاشان غمگین و غبارگود است!
چقدر حسرت‌زده و پشیمان‌اند!
از هم بدشان می‌آید و به هم بد می‌گویند. با خشم و عصبانیت به هم نگاه می‌کنند و یکدیگر را سرزنش می‌کنند.
نه محیط آرامی و نه فضای زیبایی!
نه آبی و نه غذایی که از نشنگی و گرسنگی نجاتشان دهد!
نه مهر و محبتی و نه احترامی!
از همه نعمت‌ها محروم‌اند.
چه جایگاه بدی دارند!

اینها

چه روز عجیبی!
اینها چقدر خوشحالند! و چه‌ره‌هاشان از نشاط و سرور می‌درخشد!
هر آنچه اراده می‌کنند از غله‌ها، میوه‌ها و چه‌های دیگر، خدمتکاران برایشان فراهم می‌کنند.
چه قصرها و باغ‌های چشم‌نواز و خیره‌کننده‌ای برایشان فراهم است!
نهرهایی از آب زلال، شیر و بهترین عسل در آن باغ‌ها و بوستان‌ها جاری است.
صدای دلنشین جویباران و انواع پرندگان و عطر گل‌های رنگارنگ همه جا را پر کرده است.
چقدر فرشتگان به اینها احترام می‌گذارند! چه جایگاه خوبی دارند!

وَعَارَاهُمْ جَهَنَّمَ

جزای آنها را آتشی را یکسوز
جهنم جایگاه بدکاران است!
به خاطر کارهای زشتی که در دنیا انجام دادند.

سورتي توبه، آیه ۵۵

فَلَهُمْ فِي جَهَنَّمَ رَافِقَاتٌ

اینها در بهشتی عالی‌مرتبه،
زندگی کاملاً رضامت‌بخشی دارند.

سورتي احقاف، آیه‌های ۲۱ و ۲۲

۱۱۳۳

بگرد و پیدا کن

هریک از اینها به کدام گروه مربوط می‌شود؟

نعمت‌ها و لذت‌هایشان هیچ‌گاه پایان نمی‌پذیرد.

سورتي واقعه، آیه ۳۳

هر آنچه دلشان می‌خواهد برایشان فراهم می‌شود.

سورتي زمر، آیه ۷۱

هیچ راه فراری از آن ندارند.

سورتي نساء، آیه ۱۲۱

از آن بدبو می‌نوشند (و سیراب نمی‌شوند).

سورتي ابراهيم، آیه ۱۶

ایستگاه فکر

با به حال به شانه‌ای خط فاصله دگت کرداید؟ دلیل استفاده از این نشانه چیست؟
با توجه به معنای فاصله، دباري «روز فصل» که یکی از نام‌های روز قیامت است، توضیح دهید.

۱۱۳۵

گفت‌وگو کنیم

این ضرب‌المثل را بخوانید:
«هر چه کنی به خود کنی؛ گر همه نیک و بد کنی»
چه ارتباطی میان این ضرب‌المثل و درس «اینها و آنها» وجود دارد؟

درس «اینها و آنها» به بررسی مفاهیم مرتبط با روز قیامت و جدایی نیکوکاران از بدکاران می‌پردازد. این درس به تأکید بر اعمال انسان‌ها و نتایج آنها در آخرت می‌پردازد و دو گروه اصلی را معرفی می‌کند: بهشتیان و جهنمیان. «فصل» به معنای بریدن و جدا کردن است جدا کردن دو چیز از همدیگر، به طوری که میان آن دو فاصله باشد. یَوْمَ الْفَصْلِ یکی از اسامی روز قیامت است؛ زیرا صفوف مؤمنان صالح از مجرمان بدکار جدا می‌شود. در درس «اینها و آنها» تلاش بر آن است که دانش‌آموزان ضمن آشنایی با این نام قیامت، با دلیل جدایی این دو گروه و ویژگی‌ها و نتایج عملکرد آنها آشنا شوند. این درس به دانش‌آموزان یادآوری می‌کند که اعمال آنها در دنیا تأثیر مستقیم بر سرنوشت آنها در آخرت دارد. این درس با استفاده از ضرب‌المثل «هر چه کنی به خود کنی؛ گر همه نیک و بد کنی» تأکید می‌کند که هر عمل خوب یا بد، بازتابی در زندگی آینده خواهد داشت.

ج) پایه ششم

– درس دهم «جهان آخرت»:

درس دهم

جهان دیگر

آیا می‌دانید هر یک از ما انسان‌ها چه مراحل را در زندگی خود پشت سر می‌گذاریم؟ این مرحله‌ها را چه زمانی ادامه پیدا می‌کند؟

اولین مرحله‌ی زندگی، مرحله‌ی که ماهی‌های است که در شکم مادر به سر می‌رسیم. وقتی رشد ما کامل شده به دنیا می‌آئیم و مرحله‌ی جدیدی را آغاز می‌کنیم؛ این مرحله‌ی جدید دوران کودکی است. رفته رفته قدرت و نیروی ما افزایش می‌یابد و یاد می‌گیریم که چه طور کارهایمان را خودمان انجام دهیم و به این ترتیب به دوره‌ی نوجوانی یا می‌گذاریم. پس از دوره‌ی نوجوانی، نوبت به جوانی می‌رسد. این دوره،

زمان کار و تلاش جکی است و در آن به آینده بیشتر فکر می‌کنیم. بعد از جوانی، نوبت به بزرگسالی، پیری و کهن‌سالی می‌رسد.

به طور طبیعی، هر کدام از ما این دوره‌ها را طی می‌کنیم و سپس زندگی ما در این دنیا به پایان می‌رسد.

آیا زندگی ما با مرگ پایان می‌یابد؟ پس از مرگ، وارد چه دوره‌ای از زندگی می‌شویم؟

زندگی برتر

فران کریم به این پرسش پاسخ می‌دهد و می‌گوید مرگ پایان زندگی نیست و پس از مرگ به جهان جدیدی یا می‌گذاریم که خیلی بزرگتر و شگفت‌انگیزتر از این جهان است. زندگی اصلی ما در آن جهان خواهد بود.

زندگی دنیا، محدود است و روزی به پایان می‌رسد؛ لذا زندگی در جهان آخرت، دائمی و همیشگی است. مردم در این دنیا فرصت دارند تا آخرت خود را آباد کنند. کسانی که ایمان بیاورند و کارهای نیک انجام دهند برای همیشه در بهشت خواهند بود و کافران و مجرمان به آتش جهنم گرفتار خواهند شد.

در زمان پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) یکی از کافران، استخوان پوسیده‌ای را نزد پیامبر خدا آورد. آن‌گاه استخوان را با دستان خود نرم و خرد کرد و به پیامبر گفت: ای محمدا! آیا پس از اینکه گردنم و به گشتن استخوان تبدیل شدیم، دوباره زنده می‌شویم؟ ...

خدا در قرآن، این ماجرا را آورده و به سخن آن مرد چنین پاسخ گفته است:

قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ زَيْزِيقٌ
فَلْيُحْيِهَا الَّذِي أَنْشَأَ أَوَّلَ مَرَّةٍ

او گفت چه کسی استخوان‌های پوسیده را زنده می‌کند؟
بگو همان کسی که آنها را در آغاز آفریده است.

سوریه: یس، آیات ۷۸ و ۷۹

۶۱

بین و بگو

با نوحه به سخن:

إِذَا رَأَيْتُمُ الزَّيْعَ فَاكْتَرُوا ذِكْرَ الشُّورِ

هرگاه بهار را دیدید، بسیار از قیامت یاد کنید.

دریاری تصاویر زیر با هم گفت‌وگو کنید.

ایستگاه فکر

از آنچه در سال‌های گذشته خواندید، آیا داستانی را به خاطر می‌آورید که دریاری زنده شدن مرگبان در این دنیا باشد؟

بررسی کنید

خدا در سوریه حمد یا چه نامی از قیامت یاد کرده است؟ این نام چه معنایی دارد؟

۶۳

برایم بگو

یک مهندس برای ساختن خانه، ابتدا باید نقشه‌ای طراحی کند؛ سپس با تهیه مواد و مصالح، خانه را بسازد. اگر این خانه خراب شود و آن مهندس بخواهد دوباره آن را مثل شکل قبلی بسازد، ساختن اولیه سخت‌تر است یا دوباره ساختن آن؟

کسانی که به قیامت شک دارند، قدرت خدا را دست کم می‌گیرند. تعجب آنان این است که خدا چگونه می‌تواند مرده‌ها را دوباره زنده کند و جان ناهای به آنها ببخشد. خدا در پاسخ این افراد می‌فرماید:

أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ خُلُقًا مِثْلَ مَا أَنْشَأَ

آیا آفرینش دوباره‌ی شما (در قیامت)، دشوارتر است یا آفرینش آسمان که خدا آن را ایجاد کرده است؟

سوریه: نازعات، آیه‌ی ۶۷

بدانیم

اعتقاد به معاد و جهان آخرت، یکی دیگر از اصول دینی ما مسلمانان است. ما اعتقاد داریم که زندگی انسان با مرگ پایان نمی‌پذیرد و بعد از مرگ به جهان جدیدی یا می‌گذاریم. در آن جهان به حساب رفتار ما در این دنیا رسیدگی می‌شود. نیکوکاران در بهشت جای می‌گیرند و از نعمت‌های همیشگی برخوردار بهره‌مند می‌شوند.

۶۴

تذکر کنیم

و الْآخِرَةُ خَيْرٌ مِنْ أُولَئِكَ
و زندگی آخرت، بهتر و پادشاهتر است.

سورۃ اعراف، آیه ۱۷

قرآن، زندگی آخرت را برتر از زندگی دنیا می‌داند؛ زیرا:

- ۱.
- ۲.
- ۳.

گفتگو کنید

دانش‌آموزی که به خدا و جهان آخرت ایمان دارد، با هم‌کلاسی‌های خود چگونه رفتار می‌کند؟

خداوند

خدای من

مهربانم را چنان آفریدی که برای روزی خود می‌گوشد. دانه را به لای می‌برد و در مکانی بختی انبار می‌کند.

خدای من

به موجد آموختی که در تابستان برای زمستان خود آذوقه فراهم کند؛
مرا زیر پای کن تا از هم‌انگون به فکر آخرت خوش باشم و تو شای رای آن روز
فراهم سازم.

برگرفته از کتاب **میراث شیطان** نوشته‌ی ناصر نادری

۶۵

همخوانی کنیم

بونه‌ای که می‌میرد	بار و دانه‌ای دارد
بار دانه را دستی	نوی خاک می‌کارد
مرگ بونه هرگز نیست	عمر بونه را پایان
مثل آن، پس از مردن	زنده می‌شود انسان
زندگی اگر این بود	پست بود و بیهوده
زندگانی ما بود	فقهه‌ای غم‌آلوده
مثل بونه بعد از مرگ	رشد دیگری داریم
در بهار رستاخیز	عمر بهتری داریم
بونه‌ی بدی، حتماً	میوه‌ی بدی دارد
خوش به حال آن کس که	بلر خوب می‌کارد

مصطفی رحماندوست

با کمک دوستان خود، عنوان مناسبی برای این شعر انتخاب کنید.

۶۴

بدانیم

من معتقدم

حضرت عبدالعظیم حسنی، مردی دانشمند و باایمان و از نوادگان امام حسن مجتبی (علیه‌السلام) بود. است. ایشان هاب‌الوشاه عبدالعظیم می‌گویند و مرقد او در شهر ری زبیر نگاه مؤمنان است. عبدالعظیم از شاگردان و پاران حضرت امام جواد و حضرت امام هادی (علیهماالسلام) بوده است و ماجرای گفت‌وگوی وی با امام هادی (علیه‌السلام) درباره‌ی اعتقادات دینی شنیدنی است.

این ماجرا را از زبان خود او بشنویم.
روزی خدمت حضرت امام هادی (علیه‌السلام) رسیدم و عرض کردم:
ای فرزند رسول خدا، من می‌خواهم اعتقادات دینی خود را در برابر شما به زبان بیابوم تا ببینم آیا پسندیده است و یا باید آن را اصلاح کنم.
امام اجازه دادند که من اعتقاداتم را بکنی بگویم.
گفتم: «من اعتقاد دارم که خدای بزرگ، یکی است و مثل و مانند ندارد. او پرورگار و صاحب همه‌ی موجودات است. معتقدم که حضرت محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله) بنده و فرستاده‌ی خدا و آخرین پیامبر اوست و دین آن حضرت، یعنی اسلام، آخرین دین است.

۱. راهگاه
۲. ری، شهری مذهبی در جنوب تهران کنونی

من اعتقاد دارم امیرمؤمنان علی (علیه‌السلام) جانشین پیامبر خدا و ولیح مسلمانان است و بعد از ایشان، حضرت امام حسن (علیه‌السلام) و پس از ایشان، حضرت امام حسین (علیه‌السلام) و فرزندان او، امامان و راهنمایان مردم هستند؛ سپس نام فرزندان امام حسن (علیه‌السلام) یعنی امام سجاد، امام باقر، امام صادق، امام کاظم، امام رضا (علیهم‌السلام) را بکنی بگویم و بگویم:
– و پس از امام رضا (علیه‌السلام) پدر گرامی شما امام محمدتقی (علیه‌السلام) امام و سرور ما مسلمانان هستند و بعد از این بزرگواران، شما پیشوای ما هستید. در این هنگام امام هادی (علیه‌السلام) به من فرمود:
– و بعد از من، حسن، پسر من است و پس از او، مهدی است!
امامی که با قیام خود زمین را پر از عدل و داد خواهد کرد.

من نیز گفتم:
من به امامت حضرت امام حسن عسکری (علیه‌السلام) و فرزندان آن حضرت نیز ایمان دارم و می‌گویم دوستی این بزرگواران، دوستی با خاست و نافرمانی آنها دشمنی با اوست.
و ادامه دادم:
– من اعتقاد دارم که روز قیامت همه‌ی ما دوباره زنده می‌شویم و به زندگی جاوید خود ادامه می‌دهیم و می‌گویم که واجبات دینی بعد از ولایت، نماز است و زکات و روزه و حج و جهاد و امر به معروف و نهی از منکر.
آن‌گاه حضرت هادی (علیه‌السلام) به من فرمود:
– به خدا سوگند، دین خدا این است. بر همین اعتقاد ثابت بمان.

برایم بگو

هر یک از بخش‌های این متن، به کدام یک از اصول اعتقادی ما مسلمانان اشاره می‌کند؟

۱. ولایت یعنی دوست داشتن خدا و رسول و امامان معصوم (علیهم‌السلام) و اطاعت کامل از آنها

۶۷

درس «جهان دیگر» به بررسی مفاهیم اعتقادی مرتبط با زندگی پس از مرگ و معاد می‌پردازد. این درس به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با اصول دین و اعتقادات اسلامی در زمینه آخرت آشنا شده و درک اینکه معاد یکی از اصول دین است. دانش‌آموزان در سال‌های قبل با مفاهیمی، مانند قیامت، بهشت، جهنم و... آشنا شدند. این درس با استناد به داستانی از زندگی پیامبر ﷺ ضمن تأکید بر قدرت خداوند از خلال آیاتی از قرآن کریم، به معرفی زندگی جاودانه آخرت در ادامه زندگی کوتاه دنیا و حتمی بودن این زندگی، به بحث جهان آخرت و معرفی اصل معاد به‌عنوان یکی از اصول دین اشاره می‌کند و در جمع‌بندی بر مباحث اعتقادی یک مسلمان تأکید می‌کند:

معاد: یکی از اصول دین که به زنده شدن انسان‌ها پس از مرگ اشاره دارد.

زندگی جاودانه: تأکید بر این نکته که زندگی اصلی انسان‌ها در جهان آخرت ادامه می‌یابد.

آخرت: دنیایی که پس از مرگ وجود دارد و انسان‌ها بر اساس اعمال خود در آنجا به پاداش یا کیفر می‌رسند

۳-۲. آموزش معادباوری از بُعد روش یاددهی

با ملاحظه‌ای که در روش‌های آموزشی معادباوری در کتاب کار هر پایه و ذیل دروس اختصاصی مرتبط با معادباوری صورت گرفت، ۲۴ روش آموزشی در ۵ درس اختصاصی احصا گردید. برای اینکه یک دسته‌بندی منظمی از روش‌های پیشنهادی مؤلفان داشته باشیم می‌توانیم آنها را در سه دسته قرار دهیم. این دسته‌بندی بر اساس روش‌های مربی محور، مربی محور و ترکیبی است. جزئیات این دسته‌بندی را می‌توانید در جدول (۱) مشاهده نمایید:

جدول ۱: انواع روش‌های پیشنهادی آموزش محتوا

روش ترکیبی	روش مربی‌محور	روش مربی محور
۱. پرسش و پاسخ ۲. بارش فکری ۳. تصویرخوانی و گفت‌وگو بر مبنای تصاویر ۴. استفاده از قالب بازی و فن بازی ۵. هدایت دانش‌آموز با نوشتن موضوع خاص روی تابلو ۶. استفاده از روش دعا و راز و نیاز	۱. نمایش و ایفای نقش ۲. انجام تحقیق، مطالعه و فعالیت‌های پروژه‌ای ۳. یک دفترچه کوچک تهیه کنند و کارهای هر روز خود را چه در مدرسه و چه در خانه یادداشت کنند ۴. گروه‌بندی دانش‌آموزان ۵. از طریق نقاشی ۶. استفاده از صورتک‌های خندان و ناراحت ۷. نوشتن درباره عملکرد خویش ۸. ارزیابی دانش‌آموزان توسط خویش ۹. استفاده از پازل یا خمیر بازی	۱. قصه‌گویی و داستان توضیحی ۲. بیان مفاهیم کلیدی درس ۳. ایجاد سؤال در ذهن کودکان ۴. آوردن دوربین سرکلاس ۵. آوردن دفتر «ثبت عملکرد دانش‌آموزان کلاس» ۶. برگزاری مسابقه ۷. ایجاد اشتیاق به شنیدن داستان ۸. شروع با شعر درس

بحث بعدی در رابطه با انطباق و سازگاری روش‌ها با موضوعات مطرح‌شده است. در این بخش، هر روش با توجه به تناسبی که با موضوع دارد، مطرح می‌شود، یعنی این‌طور نیست که یک روش با همه موضوعات، تناسب

و سنخیت داشته باشد. به همین جهت، این انطباق و سازگاری روش‌ها با موضوع‌ها گاهی زیاد، گاهی کم و ضعیف است. به عنوان مثال در درس «چشمان همیشه باز»، یکی از روش‌های تدریس، آوردن دوربین فیلم‌برداری به کلاس است، در اینجا این روش اسب و سازگاری زیادی با موضوع درس دارد؛ زیرا باعث می‌شود که فهم بیشتر و دقیق‌تری از موضوع درس به دست آید. گاهی برعکس، یک روش باعث تشویش و دور شدن ذهن دانش‌آموز از مفهوم درس می‌شود. به خاطر همین، لازم است روش‌های مناسب برای موضوعات خاص انتخاب گردد. با عنایت به روش‌هایی که برای آموزش معادباوری در دوره ابتدایی دوم انتخاب شده است، می‌توان ادعا کرد که کلیت روش‌های پیشنهادی مناسب موضوعات مطرح شده است.

حال با توجه به تنوع روش‌هایی که برای این امر اتخاذ گردیده است، نمی‌توان گفت یک روش خاص مثل نمایش یا بارش فکری برای موضوع معادباوری به صورت کامل ایفای نقش می‌کند. ما باید هر روش را با موضوع خاصی که در هر درس بیان می‌شود مقایسه نماییم.

نتیجه‌گیری

پژوهش با هدف بررسی چگونگی آموزش معادباوری در اهداف، محتوا و روش‌های تعلیمات دینی دوره دوم ابتدایی انجام شد و یافته‌ها در بخش اهداف نشان داد معادباوری به پنج هدف اصلی، شناخت قیامت، آشنایی با ثبوت و ضبط اعمال، تناسب عمل و نتیجه آن، تمایل، تقویت و تلاش برای انجام کار نیک، توانایی تفکر در پیام قرآنی و درک ارتباط آن با قیامت تقسیم می‌شود. از نظر محتوای آموزشی کتب درسی شامل پنج درس اختصاصی چشمان همیشه باز، خداجون از تو ممنونم، روزنامه‌های دیواری، اینها و آنها، جهان دیگر به معادباوری هستند که هر یک به جنبه‌های مختلف این موضوع پرداخته‌اند. البته مفاهیمی مانند کشته شدن، مرگ و از دنیا رفتن، آرامگاه، مرقد و حرم امامان، پاداش و ثواب، شهادت، قیامت، بهشت و جهنم، تصاویری از شهدا و حرم امامان معصوم علیهم‌السلام، وصیت‌نامه، روح نیز وجود دارند که در دروس دیگر و به طریقی غیرمستقیم به بحث معادباوری مرتبط هستند. از نظر روش‌های آموزشی نیز مواردی مانند قصه‌گویی، توضیحی، ایجاد سؤال و بارش فکری، پروژه، بازی و نمایش، ایفای نقش، فیلم‌برداری و انعکاس رفتارها به کار گرفته شده‌اند.

در مورد نقد و ضعف‌های اهداف باید گفت موارد زیر قابل ارائه‌اند:

۱. در هدف تمایل، تقویت و تلاش برای انجام کار نیک که در چهار درس به عنوان هدف آموزش معادباوری ذکر شده است، تکرار این هدف بدون ارائه سطوح مختلف یادگیری، با اصول هدف‌گذاری سلسله‌مراتبی در برنامه‌ریزی درسی (بر اساس نظریه گانیه که سطوح یادگیری را از ساده به پیچیده مطرح می‌کند)، همخوانی ندارد. تکرار یک هدف در سطح ثابت، باعث خستگی و کاهش انگیزه یادگیرنده می‌شود. به جای آن، پیشنهاد

می‌شد این هدف در پایه چهارم در سطح «تمایل»، در پایه پنجم در سطح «تقویت رفتار» و در پایه ششم در سطح «تعهد و استمرار» طراحی شود.

۲. از آنجا که بر اساس نظریه بارشناختی سوالر، برای یادگیری مفاهیم انتزاعی و پیچیده‌تر مانند رابطه اعمال با جزا، لازم است ابتدا دانش پیش‌نیاز (ماهیت معاد و قیامت) در ساختار شناختی یادگیرنده شکل گرفته باشد، عدم تعریف «معاد» و «قیامت» در هیچ‌یک از پایه‌های دوم ابتدایی، یک خلأ اساسی محسوب می‌شود. دانش‌آموز بدون داشتن یک تعریف اولیه و روشن، نمی‌تواند معناداری سایر مفاهیم، مانند یوم‌الحساب، بهشت، جهنم را درک کند. این امر بر خلاف اصل توالی و تداوم در برنامه‌ریزی درسی است که می‌گوید هر مفهوم جدید باید بر پایه مفاهیم پیشین بنا شود.

۳. بر اساس نظریه رشد شناختی پیاژه، کودکان در دوره دوم ابتدایی (۷ تا ۱۲ سال) در مرحله «عملیات عینی» هستند و برای درک یک رخداد آینده، مانند قیامت، نیاز به نشانه‌های عینی و محسوس دارند. عدم اشاره به «نشانه‌های قیامت» (هرچند به صورت ساده و نمادین، مانند خشک شدن دریاها، خاموش شدن خورشید و...) باعث می‌شود مفهوم قیامت برای آنها بسیار دور از ذهن و غیرقابل درک باقی بماند. درحالی‌که بیان همین نشانه‌ها می‌تواند به عنوان «داربست‌های شناختی» (بر اساس نظریه ویگوتسکی) عمل کرده و درک رویداد قیامت را تسهیل کند.

۴. بر اساس نظریه رشد عاطفی و اخلاقی کلبِرگ و گیلگان، کودکان در این سنین نیازمند درک مفاهیمی هستند که به آنها «امید» و «پیوند عاطفی» با نظام دینی بدهد. مقوله «شفاعت» به عنوان یک اصل اعتقادی که جنبه رحمت و مهرورزی الهی را به تصویر می‌کشد، از اهداف آموزش معادباوری در این دوره حذف شده است. درحالی‌که توجه به شفاعت، می‌تواند از ایجاد ترس و دلهره صرف در مورد قیامت جلوگیری کرده و بعد عاطفی و امیدبخش معادباوری را تقویت کند. این غفلت با رویکرد تربیت تمام‌ساحتی که در اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز تأکید شده، همخوانی ندارد.

۵. آموزه «آخرت اصل است و دنیا فرع» یکی از عمیق‌ترین آموزه‌های معادباوری است. اما بر اساس نظریه رشد، مفاهیم انتزاعی ون هیل، کودکان دوره دوم ابتدایی در مرحله «تشخیص و توصیف» قرار دارند و توانایی درک روابط فلسفی «اصالت و فرعیت» را به‌طور کامل ندارند. بنابراین، انتظار می‌رفت این هدف به جای طرح مستقیم و انتزاعی، به صورت عملیاتی‌تر و عینی‌تر طراحی شود؛ مثلاً از طریق مقایسه «لذت موقت یک شیرینی» با «لذت پایدار یک دوستی خوب» به مفهوم «اصالت داشتن آخرت» نزدیک شوند. طرح این هدف به شکل فعلی با سطح درک انتزاعی دانش‌آموزان تناسب کامل ندارد.

می‌توان ادعا کرد که در هدف تمایل، تقویت و تلاش برای انجام کار نیک که در چهار درس به‌عنوان هدف آموزش معادباوری ذکر شده است، این امکان وجود داشت که یک بار ذکر گردد، نه اینکه در هر درس تکرار گردد، اما در قسمت غفلت‌هایی که درباره بیان برخی اهداف وجود دارد، مثلاً اینکه در هیچ یک از اهداف پایه‌های دوره ابتدایی دوم از چیستی و ماهیت معاد، سخنی به میان نیامده است. به نظر لازم بود حداقل در پایه ششم ابتدایی، نشانه‌های قیامت، ولو به‌صورت اجمالی جز اهداف تحصیلی باشد. دیگر اینکه در گستره مفهوم معاد، یک بُعد مهمی به‌عنوان «شفاعت» وجود دارد که در اهداف آموزش معادباوری هیچ پایه‌ای از دوره‌های ابتدایی قابل مشاهده نیست. یا طبق آموزه‌های دینی، آخرت اصل است و دنیا فرع، اما به نظر این مهم دچار غفلت شده و به‌صورت کم‌رنگ پرداخته شده است.

در مورد ضعف محتوا چنین می‌توان گفت که استفاده از برخی تصاویر که کیفیت مناسبی ندارد (قسمت بین و بگو درس ۱۸ پایه چهارم). بر اساس نظریه رشد شناختی پیاژه، کودکان در دوره دوم ابتدایی در مرحله «عملیات عینی» قرار دارند و به تصاویر روشن، واقعی و جزئی‌دار برای درک مفاهیم انتزاعی نیازمندند. تصاویر ساده و قدیمی در این کتاب‌ها با این نیاز رشدی همخوانی کامل ندارد. همچنین، هیچ‌گونه تعریفی از خود کلمه «معاد و قیامت» انجام نشده است؛ درحالی‌که بر اساس روان‌شناسی یادگیری، برای شکل‌گیری مفهوم‌سازی دقیق در ذهن کودک، تعریف اولیه و روشن از واژگان کلیدی ضروری است. باید گفت استفاده از برخی تصاویر است که کیفیت مناسبی ندارد. این تصاویر یا قدیمی است، یا خیلی ساده که جذابیت خاصی ندارد. دیگر اینکه هیچ‌گونه تعریفی از خود کلمه «معاد و قیامت» انجام نشده است؛ از این رو شاید برای خیلی از دانش‌آموزان این سؤال پیش آید که این کلمات از لحاظ لغت به چه معناست. از نقاط ضعف دیگر ارائه اطلاعات و مطالب زیاد در موضوعات مختلف است، یعنی از حیث کمیت زیاد است و همین باعث ضربه زدن به کیفیت کار شده است. به نظر اگر چند موضوع مهم و اساسی انتخاب شود و در قالب چند درس کوتاه ارائه گردد، نتیجه بهتری از حالت فعلی خواهیم داشت. یکی از مواردی که به نظر می‌رسد جای آن در میان محتوای آموزشی معادباوری خالی است، مسئله «نشانه‌های وقوع قیامت» است که فراوان در منابع دینی به آن پرداخته شده است، اما در کل دوره ابتدایی قابل مشاهده نیست. از دیگر مواردی که به‌عنوان معرفی «نام‌های قیامت» می‌شد به آن اشاره شود، عنوان «یوم الحسرة» است که داستان‌های زیبایی از دل آن برای کودکان درمی‌آمد و آثار تربیتی فراوانی نیز داشت. یکی از موضوعاتی که دارای اهمیت فراوانی است و از آن غفلت شده «شفاعت» در روز قیامت است که در کتاب‌های دوره دوم ابتدایی به آن اشاره‌ای نشده است. جا داشت این مقوله، ولو به‌صورت مختصر در این دوره ذکر گردد. همچنین مسئله «تأکید بر ابدیت» و جاودانگی بعد واقعه قیامت است. اینکه خیلی از بزرگان دینی ما با تأکید بر این موضوع پیش می‌رفتند، نشان از اهمیت فوق‌العاده این بُعد از معادباوری است که دارای آثار تربیتی و روحانی فراوان است.

برخی روش‌های پیشنهادی مانند «بارش فکری» در پایه چهارم یا «بحث و گفت‌وگوی آزاد» برای دانش‌آموزان این مقطع با توجه به محدودیت‌های زبانی و توانایی تفکر انتزاعی در این سن بر اساس نظریه ویگوتسکی، منطقه تقریبی رشد، چندان پاسخگو نیست. کودکان دوره دوم ابتدایی هنوز به‌طور کامل توانایی بحث‌های چندلایه و انتزاعی را ندارند و روش‌های عینی‌تر، نمایشی و پروژه‌محور با سطح رشد آنها تناسب بیشتری دارد. می‌توان اعلام کرد خیلی از روش‌ها سستی و قدیمی هستند و اینها باعث عدم انگیزه و علاقه‌مندی دانش‌آموزان نسبت به امر آموزش خواهد شد. در مقابل روش‌های تعاملی می‌توانند به درک بهتر کمک کنند. مواد آموزشی مکمل مثل فیلم، مستند و کتاب داستان مرتبط با این موضوع معرفی نشده تا به دانش‌آموزان معرفی شود. آموزش معادباوری بیشتر بر ابعاد تکلیفی و مناسکی دین تمرکز دارد و از جنبه‌های عاطفی و معنوی آن غافل است. این امر می‌تواند موجب ایجاد نوعی واژدگی نسبت به دین در میان مخاطبان شود. برای تقویت اعتقاد به معاد، لازم است ابعاد زیبایی معادباوری و آثار مثبت آن بر زندگی فردی و اجتماعی نیز به تصویر کشیده شود. عدم توجه به جنبه‌های عاطفی و اجتماعی باعث عدم رشد شخصیت و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان خواهد شد. برخی برنامه‌ها به سطحی‌نگری دچار هستند و عمق لازم را در بیان مفاهیم دینی ندارند. این مشکل ناشی از عدم درک عمیق برنامه‌سازان نسبت به مفاهیم اعتقادی است. برای مثال، ارتباط بین توحید و معاد باید به طور واضح تبیین شود تا مخاطب بتواند به درک عمیق‌تری از این مفاهیم دست یابد. بعضی از روش‌های پیشنهادشده در موضوع مورد نظر، پاسخگو نیست. مثل استفاده از «بارش فکری» در درس هجدهم پایه چهارم. یا بعضی از تمارینی که با عنوان بحث و گفت‌وگو مطرح می‌شود، این ظرفیت در دانش‌آموز ابتدایی وجود ندارد که مثل دانشجوین با آنها برخورد کنیم. یعنی یک دانشجو یک اطلاعاتی، ولو اجمالی درباره یک موضوع خاص دارد، از این‌رو می‌شود با او بحث و گفت‌وگو کرد، اما به نظر درباره یک دانش‌آموز ابتدایی این مطلب کمی سختگیرانه است.

متناسب با یافته‌ها پیشنهادی زیر ارائه می‌شود:

- اهداف معادباوری در پایه چهارم بیشتر در سطح «آشنایی عینی»، مانند بازدید از آرامگاه‌ها، مشاهده تصاویر و در پایه ششم به تدریج به سمت «درک مفاهیم انتزاعی‌تر»، مانند رابطه عمل و جزا و عدالت الهی سوق یابد.
- با توجه به اینکه کودکان این دوره از طریق داستان و تصویر بهتر یاد می‌گیرند، پیشنهاد می‌شود مفاهیم مانند «شفاعت» و «یوم الحسرة» در قالب داستان‌های کوتاه و مصور به کتاب‌ها افزوده شوند.
- از روش‌هایی مانند ایفای نقش (نمایشنامه‌نویسی از صحنه قیامت متناسب با سن کودکان)، پروژه‌های گروهی (ساخت روزنامه دیواری از اعمال خوب کلاس) و بازی‌های نمادین (بازی با کارت‌های اعمال خوب و بد) استفاده گسترده‌تری شود.

- از تکنیک‌های بصری، مانند نمایش عکس یا انیمیشن برای ایجاد جذابیت بیشتر در قصه‌گویی استفاده شود
- گنجاندن متن‌های ادبی و شعرهایی با موضوع معاد و قیامت که باعث ایجاد تفکر عمیق‌تر درباره زندگی پس از مرگ شوند.
- ترکیب توضیحات با مثال‌های واقعی و نزدیک به زندگی روزمره، تا مفاهیم به صورت ملموس‌تر نمایان شوند
- از سرودهای مرتبط با معاد، نقاشی از بهشت و جهنم متناسب با درک کودک و فعالیت‌های تأملی ساده (چند دقیقه سکوت و فکر کردن درباره کارهای خوبی که امروز انجام دادم) استفاده شود.

منابع

- تقی‌پور ظهیر، علی (۱۳۸۵). *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی آموزشی و درسی*. تهران: آگه.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۰۲ق). *المفردات فی غریب القرآن*. قم: الکتاب.
- شکاری، عباس و همکاران (۱۳۹۳). آسیب‌شناسی تربیت اخلاقی از منظر برنامه درسی پنهان. *مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*، ۵(۱)، ۱۲۴-۱۴۳.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۶۱). *حیات پس از مرگ*. قم: آزادی.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴). *المیزان فی تفسیر القرآن*. ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی. قم: جامعه مدرسین.
- فیاض لاهیجی، علی بن حسین (۱۳۸۳). *گوهر مراد*. تهران: سایه.
- قاسمی، حسین و کاظمی محمود (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه آسمان پایه ششم ابتدایی و میزان انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. *نوآوری‌های آموزشی*، ۱۳(۴)، ۱۰۰-۱۱۶.
- مرادی، روح‌الله (۱۳۹۵). *روش طرح آموزه معاد در قرآن و چگونگی بازتاب آن در کتاب پیام‌های آسمان دوره اول متوسطه به‌منظور تعیین وضع مطلوب*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه قرآن و حدیث.
- موسوی کاشمری، مهدی (۱۳۸۶). *روش‌های تربیت*. قم: بوستان کتاب.
- نقیب زاده میر عبدالحسین (بی تا)، *نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش*، انتشارات طهوری، تهران، ۱۴۰۱.
- نوریان، محمد (۱۳۹۰). *تحلیل محتوای رسانه‌های آموزشی با تأکید بر کتاب‌های درسی*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی.
- ولایتی، رقیه (۱۳۹۶). *بررسی روش‌های آموزش درس معاد در کتاب‌های دین و زندگی*. رشد آموزش قرآن و معارف اسلامی، ۳۰(۱)، ۱۸-۲۴.